

Теорія і методологія освіти

Передшкільна освіта в сучасному освітньому просторі

Алла БОГУШ,

доктор педагогічних наук, академік НАПН України,
завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

У реалізації нових навчально-виховних завдань сучасної освіти початкова школа має стати фундаментом, на якому вибудовується засвоєння системи наукових понять. Вона є першим етапом у розвитку інтелектуальних та творчих здібностей, самостійності учнів, спрямуванні їхньої навчальної діяльності. Все це зумовлює зміну функцій дошкільних освітніх закладів, що визначається насамперед потребою підготовки дітей до нової навчальної діяльності, озброєння їх вміннями вчитися.

У життєвому циклі розвитку і формування особистості особливої значущості набуває неперервність освіти. Її визначаємо як полікомпонентне утворення, ефективність якого залежить від реалізації таких чинників, як наступність, спадкоємність, перспективність і готовність. У такому розумінні неперервна освіта відкриває можливості для досягнення цілісності й наступності в навчанні та вихованні, перетворення освіти у процес, що триває все життя. Першою сходинкою, на якій дитина залучається до організованого навчання, є дошкільна, яке сьогодні визнано всіма державними документами висхідною, початковою ланкою освіти. Отже, на теоретичному рівні державою забезпечено неперервність освіти від її першої сходинки до здобуття вищої освіти. Оскільки першою сходинкою є дошкільна ланка, а другою – початкова освіта, то й розкривати сутність і характеристику складових неперервної освіти потрібно саме в цьому аспекті.

Неперервність розуміємо як обізнаність класоводів з програмами і методиками навчання та виховання дітей у дошкільному освітньому закладі, результатами розвиненості, навченості й вихованості дітей за всіма розділами програми, Базового компонента дошкільної освіти (БКДО) і врахування їх у подальшій роботі початкової школи. Зауважимо, таке трактування не є новим у педагогічному обігу, воно є популярним на сторінках педагогічної преси вже впродовж кількох десятиліть, а особливо актуалізувалося сьогодні. Щодо інших виокремлених чинників неперервності освіти, то їх сприймають ще з настороженістю або ототожнюють з підготовкою дітей до школи, навчанням їх читати і писати.

Ми дотримуємося дещо іншої позиції. Провідною функцією наступності є забезпечення літичного (за термінологією Л.Виготського) розвитку дитини впродовж перехідних вікових періодів. Саме наступність запобігає кризовим явищам у психічному розвитку особистості. Якщо наступність – погляд зверху (вчителя) вниз, то перспективність – погляд знизу (вихователя). Це обізнаність педагогів дошкільної ланки освіти з ДСПО, програмами і технологіями навчання та виховання учнів початкової школи, а також показник, який дозволяє визначити адекватний віку орієнтовний рівень засвоєння дошкільниками знань, умінь і навичок, розвиненості та вихованості дитини. Спадкоємність розглядається як успадкування чогось, продовження певної діяльності, справи, традицій.

Як саме реалізовано принцип наступності й перспективності між першою, дошкільною ланкою, і другою – навчанням дітей у початковій школі? Зважаючи на принцип наступності змісту дошкільної і початкової ланок освіти, було внесено певні зміни як до змісту БКДО, так і до його структури. Як і в початковій школі, зміст БКДО визначено на основі компетентнісного підходу відповідно до вікових можливостей дітей, що реалізуються в освітньому просторі. Він спрямований на досягнення соціально закріпленого результату (заданої норми, вимог до розвиненості, вихованості та навченості дитини), що зумовлює необхідність чіткого визначення життя важливих компетенцій (дитина знає, обізнана, розуміє, вміє, усвідомлює, здатна, застосовує, виявляє ставлення, оцінює). Компетентнісний підхід орієнтує на **цілісний розвиток**, акцентує

на важливості закладання в дошкільному віці фундаменту для набуття на подальших вікових етапах розвитку спеціальних знань та вмінь. Увага педагога має спрямовуватися на важливі лінії розвитку фізичного та морально-духовного здоров'я, особистісних цінностей як своєрідного внутрішнього стрижня, формування навичок практичного життя та сприйняття розвитку *індивідуальності*.

Набуття різних видів компетенцій дитиною дошкільного віку відбувається в різних видах діяльності: ігровій (провідній для дошкільного віку), сенсорно-пізнавальній, навчально-ігровій, театральній, мовленнєвій, художньо-мовленнєвій, образотворчо-продуктивній, художньо-практичній, соціокультурній тощо). У зв'язку з цим, на відміну від Державного стандарту початкової освіти (ДСПО), який орієнтовано на набуття освіти учнями ключових компетентностей, стандарт ДО, з урахуванням віку дітей та їхнього обмеженого досвіду, окреслюється освітніми компетенціями, тобто суспільно визнаним рівнем знань, умінь, навичок, цінностей, ставлень у певній сфері життєдіяльності. У цьому ми вбачаємо один із шляхів забезпечення наступності між двома ланками освіти.

На жаль, не прослідковується наступності й перспективності у змісті виховання і навчання дітей та учнів у державних стандартах освіти, її дошкільної початкової ланок (ДСПО і БКДО). Кожний із розроблених документів є вагомим доробком учених і заслуговує на схвалення. Натомість жодний з них не враховує ні досягнення в розвитку, навчанні та вихованні дітей перших шести років, ні перспектив того, з чим діти зустрінуться у другому дитинстві.

Програми і підручники перших класів не враховують рівень розвитку дітей п'яти-шести років, а це цілий період першого дитинства. Відсутні наступність і перспективність у взаєминах в системі «вихователь–дитина», «дитина–вихователь» і «учитель–учень», «учень–учитель». Особливо небезпечним є відсутність такої спадкоємності у взаєминах із шестирічками. Водночас саме на цей аспект мають бути спрямовані зусилля як вихователів, так і вчителів. Тож спадкоємність розглядаємо як успадкування школою системи взаємин «педагог–дитина», «дитина–педагог», діяльнісного й комунікативного аспектів життя дитини на її дошкільному етапі.

Діяльнісний аспект передбачає збереження унікальної провідної діяльності дошкільного віку, з поступовим її ускладненням і літичним переходом до нової, більш складної навчальної діяльності, яка вимагає від дитини довільності всіх психічних процесів.

Комунікативний аспект передбачає збереження на перших етапах навчання особистісно-інтимного спілкування вчителя з учнями. Це лагідно-довірливе, гуманне ставлення до дитини, яка щойно увійшла в новий колектив, набула нової соціальної ролі, що зветься «учень», «школяр». І поступово треба підводити її до усвідомлення нової соціальної позиції, в якій змінюється система

взаємин «дитина–вихователь», що була панівною на етапі дошкільного дитинства, на пріоритетність системи «вчитель–учень» з поступовою орієнтацією випускників дошкільних закладів на особистість учителя як стрижень особистісно-ділового спілкування у шкільному навчанні.

Отже, наступність і перспективність розвитку особистості впродовж двох перших періодів дитинства (дошкільної і початкової ланок) передбачає зміну типів сумісної діяльності дитини і дорослого. В.Т. Кудрявцев виокремлює три типи такої діяльності, які по-різному впливають на психічний розвиток дитини [3].

Перший тип – репродуктивний, побудований на інструктивно-виконавських началах. Дорослий для дитини є лише носієм соціально заданої суми ЗУНів, яку вона обов'язково повинна засвоїти шляхом копіювання і наслідування під безпосереднім контролем педагога.

Другий тип сумісної діяльності – квазієвристичний. Дорослий залишається носієм ЗУНів, натомість намагається створити квазіпроблему для дитини, нашоухує на ті способи вирішення навчального завдання, які добре знає сам. І в середині означеного типу діяльності також не відбувається справжнього спілкування дитини з дорослим.

Насамкінець *третій*, розвивальний тип сумісної діяльності, що передбачає відкриту проблемність як для дитини, так і педагога, постає ситуація невизначеності, пошук шляхів її вирішення, що обов'язково передбачає розвивальне спілкування між ними, формування здібностей, відсутніх як у одного, так і другого. Таке розвивальне спілкування сприяє саморозвитку, формуванню творчої особистості і дитини, і педагога. За цим типом дієвою є формула: «Робимо разом», «Роби зі мною», «Роби краще за мене», що відповідає гуманістичній парадигмі освіти.

Отже, наступність та перспективність мають передбачати орієнтацію і вихователів дошкільних закладів, і вчителів–класоводів на третій, розвивальний тип – сумісну діяльність з дітьми, який враховує вікову дитячу індивідуальність, спонукає до творчого самовиявлення, зберігає унікальність та самобутність дошкільного дитинства, забезпечує літичний, безкризовий перехід дошкільника в позицію особистості другого дитинства і водночас відображає розвивальний характер освіти. Зауважимо, саме цей аспект наступності зовсім відсутній в БКДО і ДСПО.

Розглянуті чинники – наступність, перспективність і спадкоємність – це педагогічний аспект неперервності освіти і підготовки дітей дошкільної ланки до навчання в початковій школі. Водночас не можна вважати ефективною, повноцінною підготовку до навчання у школі, якщо не враховувати її психологічний аспект, тобто стан внутрішньої готовності дитини перейти до нової соціальної ролі «школяр», у новий соціальний освітній простір – «школа». Готовність – усвідомлений стан організму

до сприйняття нової діяльності, інформації, що запобігає виникненню кризових явищ.

Психологічна готовність дітей до школи передбачає формування певного ставлення до школи (як відповідальної і соціально значущої діяльності), тобто відповідну мотивацію до навчання, або мотиваційну готовність, а також забезпечення рівня інтелектуального та емоційно-вольового розвитку.

Проблема підготовки до навчання у школі набула надзвичайної актуальності у зв'язку з реформуванням системи освіти в Україні, переходом на навчання з шести років. З огляду на це надзвичайно небезпечним для здоров'я є перебування в одному першому класі дітей різної вікової категорії – від п'яти років 9–10 місяців до семи з половиною років. До того ж з різним ступенем психологічної готовності до навчання, з різним рівнем педагогічної підготовки до школи: діти з сім'ї (що сьогодні становить більшість – 60%), із дошкільних закладів різного типу (державних, приватних, профільних тощо), де або зовсім не готували до школи, або готували за елітними програмами.

Недиференційований підхід до дітей, уніфікація їх до загальної категорії «учень», «першокласник», затримують їхню адаптацію до нових шкільних умов, спричиняють нервові зриви і кризові явища. Безперечно, і сьогодні відбувається підміна загального завдання наступності двох перших ланок освіти вужчою програмою підготовки дітей до школи. Ігноруються закономірності психічного розвитку дитини, вікова сензитивність становлення різних психічних функцій і якісних новоутворень; у дошкільників і молодших школярів відбувається «штурмова акселерація», що стимулює недопустиме «дорослішання» дошкільної освіти.

На жаль, підготовка до школи здебільшого орієнтована на формування вузькопредметних ЗУНів, що призводить до дублювання змісту, форм і методів шкільного навчання, а це не лише знижує інтерес дітей до навчання, а й шкодить їхньому здоров'ю.

Зауважимо, в масовій практиці наявні різні підходи щодо розуміння наступності між ДНЗ і початковою школою вихователями, вчителями початкової школи і батьками, а саме: для вчителя початкової школи наступність – це насамперед наявність у дитини певної суми знань, умінь і навичок. Учителі не беруть до уваги психологічну готовність. Для вихователів ДНЗ наступність – передусім турбота про те, щоб до дітей, які прийдуть до школи, не було претензій і вони почувалися комфортно. А ще вимоги місцевих органів освіти проводити тестування дітей, які вступають до 1-го класу, що часом нагадує своєрідне ЗНО.

Подолати наявні суперечності, пов'язані з підготовкою дітей старшого дошкільного віку до школи, можливо, на нашу думку, шляхом введення в систему неперервної освіти проміжної ланки між дошкільною і початковою – передшкільної освіти, яка вже сьогодні є затребуваною в науково-педагогічному обігу багатьох країн.

Передшкільна освіта є обов'язковою для дітей п'яти–п'яти з половиною років. Вона може здійснюватися в різних типах дошкільних закладів, НВК «Дошкільний заклад – початкова школа», групах п'ятирічок при Центрах розвитку дітей, ЗОШ тощо за єдиними програмами. Передшкільну освіту ми розуміємо як проміжну ланку між дошкільною і початковою освітою, що асоціює спеціальну (засвоєння знань, умінь і навичок) і загальну готовність та підготовку дитини до школи з усіма її компонентами, що відбувається на позитивному, емоційному тлі взаємин педагога і дітей з орієнтацією на особисто-діяльнісний і комунікативний підходи, які мають зберегтися і в 1-му класі.

Передшкільна освіта – цілеспрямований і організований процес та результат розвитку, виховання й навчання дітей старшого дошкільного віку в різних соціальних установах. Її метою є створення умов для вирівнювання стартових можливостей дітей різних соціальних груп і прошарків населення для подальшого їхнього успішного навчання у школі. Це складова неперервної системи освіти, проміжна ланка між сімейною, дошкільною і початковою освітою. Вона виконує функцію контролю за станом фізичного, психічного, розумового, морально-естетичного, емоційно-вольового розвитку дитини перед вступом до школи.

Отже, передшкільна освіта має забезпечити адаптацію до нового соціального осередку – школи, стати одним із шляхів вирівнювання стартових можливостей дітей, розвитку їхніх задатків, здібностей до засвоєння нового, більш складного матеріалу, сформованість психологічної готовності до школи. За необхідності вона має здійснювати коригування окремих порушень і відхилень у фізичному, психологічному, розумовому, емоційно-мотиваційному та комунікативно-мовленнєвому розвитку. Водночас передшкільна освіта не може замінити дошкільну, оскільки є лише її завершальним етапом, що дозволяє реалізувати принцип неперервності та перспективності дошкільної і початкової ланок.

Останніми роками вчені досліджували питання організації передшкільної освіти (Є.І. Зима, С.М. Леніна, М.В. Урбанська та ін.). Цей аналіз дав змогу виокремити основні завдання дошкільної освіти:

- забезпечення єдиних стартових можливостей дітей дошкільного віку під час вступу до 1-го класу;
- формування психологічної готовності дітей шести років до навчальної діяльності в школі;
- відхід від регламентованого навчання дітей шкільного віку, домінування провідних видів діяльності дітей дошкільного віку (ігрової, художньо-мовленнєвої, комунікативно-мовленнєвої, образотворчої, музичної, театралізованої тощо);
- формування допитливості, дослідницьких навичок, активності, творчих та комунікативних здібностей, самостійності, ініціативності й на цій основі – певних умінь вчителя;

– використання різноманітних форм організації занять, їх взаємозв'язок із самостійною діяльністю дітей у повсякденні;

– надання переваги ігровим і наочним прийомам навчання;

– залучення батьків до роботи з вихователями в підготовці дітей до навчання в школі.

Кінцевим результатом передшкільної освіти, як це зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти, повинна бути сформована у дітей дошкільна зрілість.

Як стверджує Т.О. Піроженко, дошкільна зрілість випускника дошкільного закладу передбачає фізичний, емоційний, пізнавальний і особистісний розвиток дитини шести років, її готовність до взаємодії з довкіллям; розвиток специфічних видів діяльності, які є фундаментальними для дошкільного дитинства та визначають і забезпечують адаптацію дитини до нового соціального статусу – школяра, учня [1].

Ми визначили компоненти і показники дошкільної зрілості.

Особистісно орієнтований компонент з показниками:

– усвідомлення дитиною образу «Я», його місця в системі взаємин;

– сформованість базових якостей особистості дошкільника: самосвідомість, самооцінка, самоставлення, самовпевненість, самостійність, ініціативність, креативність, відповідальність і свобода вибору.

Емоційно-ціннісний компонент з показниками:

– емоційна усталеність дитини;

– позитивно-мотиваційна спрямованість на здобуття нових знань, умінь і навичок; встановлення позитивних взаємин у новому шкільному колективі;

– готовність до набуття нової соціальної позиції «Я–учень», «Я–школяр».

Операційно-діяльнісний компонент з показниками:

– сформованість знань, умінь і навичок, необхідних для навчання у школі;

– довільність психічних процесів і поведінки;

– наявність передумов навчальної діяльності (сформованість різних видів компетенцій за БКДО).

Отже, першочерговими завданнями передшкільної освіти вважаємо реалізацію компонентів і показників дошкільної зрілості, що було здійснено під нашим керівництвом у НВК «Школа гуманітарної праці» (м. Херсон).

Література

1. *Базовий компонент дошкільної освіти*// Дошкільне виховання. – №7. – 2012.
2. *Богущ А.* Перші кроки грамоти: передшкільний вік/ А.Богущ, Н.Маліновська. – К.: ВД «Слово», 2013 р.
3. *Кудрявцев В.Т.* Психология развития человека/ В.Т. Кудрявцев. – Рига: Эксперимент, 1999.
4. *Степанова Т.М.* Трансформація змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної

педагогіки (кінець XIX–XX століття)/ Т.М. Степанова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011.

Анотації

Алла БОГУШ

Передшкільна освіта в сучасному освітньому просторі

У статті розглядається поняття передшкільної освіти як проміжної ланки між дошкільною і початковою освітою. У цьому контексті обґрунтовується, що ефективність неперервності освіти залежить від реалізації таких чинників, як наступність, спадкоємність, перспективність і готовність. Аналізується відображення цих аспектів у БКДО і ДСПО.

Ключові слова: передшкільна освіта, дошкільна освіта, початкова освіта, дошкільна зрілість, психологічна готовність дітей.

Алла БОГУШ

Предшкольное образование в современном образовательном пространстве

В статье рассматривается понятие предшкольного образования как промежуточного звена между дошкольным и начальным образованием. В этом контексте обосновывается, что эффективность непрерывности образования зависит от реализации таких факторов, как преемственность, наследственность, перспективность и готовность. Анализируется отображение этих аспектов в БКДО и ГСНО.

Ключевые слова: предшкольное образование, дошкольное образование, начальное образование, дошкольная зрелость, психологическая готовность детей.

Alla BOGUSH

Preparatory education in the modern educational environment

The article deals with the concept of preparatory education as the transitional period between preschool and primary education. It is substantiated that the effectiveness of continuing education depends on such factors as continuity, perspective and readiness. It is analyzed how these aspects are reflected in BKDO and DSPO.

Keywords: preparatory education, early preschool education, primary education, pre-school maturity, psychological readiness of children.